

УДК 316. 613

В. В. Вербець**ЕСКАЛАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСКОМФОРТУ ОСОБИСТОСТІ**

У статті аналізується ескалація соціально-психологічного напруження в молодіжному середовищі в контексті соціальних трансформацій українського суспільства, репрезентуються результати соціально-педагогічного моніторингу ціннісних орієнтацій студентської молоді та пропонуються рекомендації щодо переведення потенціалу особистості в соціально продуктивний простір.

Ключові слова: соціально-педагогічний моніторинг, конфліктний потенціал, молодіжне середовище, ескалація напруження.

В статье анализируется эскалация социально-психологического дискомфорта молодежной среды в контексте социальных трансформаций украинского общества, предлагаются результаты социально-педагогического мониторинга ценностных ориентаций студенческой молодежи, представляются рекомендации перевода потенциала индивида в социально-продуктивный компонент.

Ключевые слова: социально-педагогический мониторинг, конфликтный потенциал, молодежная среда, эскалация дискомфорта.

The article deals with the escalation of the social-psychological intensity in the youth surroundings in the context of the social transformation in Ukrainian society. It also represents the results of social-pedagogical monitoring of the youth' values orientations and provides recommendations concerning individual potential in the social productive sphere.

Key words: social and pedagogical monitoring, conflict potential, youth surroundings, escalation of intensity.

Актуальна проблема сьогодення – аналіз об'єктивних бар'єрів у процесі навчання та визначення негарздів суспільно-економічного, психолого-педагогічного й інформаційного характеру, які тримають у полоні невичерпний та нереалізований потенціал молоді, що відповідно дозволяє унеможливити руйнівну дію негативних чинників.

Мета наукової статті – проаналізувати результати соціально-педагогічної діагностики діяльності ВНЗ та визначити ефективність моніторингу навчального процесу.

Зазначимо, що широкого резонансу набули соціологічні дослідження В. Головенько, І. Кононова, В. Онищука, Л. Сокурянської, В. Чигрина, С. Щудло, які проводяться з метою визначення динаміки соціально-педагогічного процесу в кількох вимірах соціального простору й часу [2, с. 360-364].

Одним із перспективних шляхів оптимізації соціально-освітніх процесів ВНЗ є запровадження системи соціально-педагогічного моніторингу. Зазначимо, що соціально-педагогічний моніторинг – це інтегрована сукупність методів збору, аналізу, інтерпретації, репрезентації й впровадження інноваційних методик і технологій у навчально-виховний процес освітнього закладу на основі врахування потенціалу «зовнішнього» та «внутрішнього» соціально-педагогічного середовища і порівняння з базовими параметрами евристичної педагогічної моделі. Завдяки багатовекторному запровадженню соціально-педагогічному моніторингу та евристичності аналітичних процедур можна вирішувати проблеми узгодження функціонування всіх компонентів педагогічного процесу і значно підвищити їх ресурсний потенціал. Зазначимо, що ефективним засобом налагодження зв'язку між ВНЗ і соціальною практикою, між професорсько-викладацьким корпусом і студентським середовищем є соціально-педагогічний моніторинг, який передбачає як систематичні регіональні соціальні, соціологічні, психолого-педагогічні, так і повномасштабні, соціально-економічні та психолого-педагогічні дослідження. Запровадження системи соціально-педагогічного моніторингу в навчальному закладі дозволяє отримати широку та різноаспектну інформацію про якість освітнього процесу, визначити динаміку засвоєння знань й здобуття вмінь і навичок студентами, дізнатися про соціальні установки та ціннісні орієнтації суб'єктів навчально-виховного процесу, проводити виважену та науково обґрунтовану кадрову політику.

Для отримання об'єктивної та репрезентативної соціальної інформації соціально-педагогічний моніторинг передбачає відповідні рівні, способи та етапи збору, аналізу та інтерпретації емпіричної інформації. Як свідчать результати моніторингу проблем студентської молоді, проведеного впродовж 2012-2013 років Інститутом соціальних досліджень та Центром моніторингу якості освіти РДГУ, у життєдіяльності студентської молоді набувають поширення такі тенденції [1, с. 38].

По-перше, соціокультурна ситуація чинить на студента неоднозначний за ступенем, механізмами, формами та результатами тиск, відтак спонукаючи його до відхилення від особисто обраної стратегії прагматичного розвитку.

По-друге, поглиблюється прояв функціонально-ментального неврозу, що продукує у свідомості пересічного студента «музею образ» за негативні сторінки історії країни, які на жаль, неоднозначно витлумачуються, а подекуди експлуатуються в політичному просторі країни, залежно від політичної або ідеологічної заангажованості та здобувають характер «психічної інфляції». Внаслідок відсутності належного соціального досвіду молодіжного покоління та домінування застарілих ідеологем серед викладацького корпусу освітніх закладів унеможлиблюється формування стійкої системи цінностей особистості, адекватних сьогоденню.

По-третє, динамізується процес вигорання соціально-професійного потенціалу викладацького складу (відсутність належної наукової комунікації, боротьба за виживання, невпевненість у завтрашньому дні) спричиняє депрофесіоналізацію студентів та зменшує рівень їхніх професійних домагань, відтак актуалізується проблема соціального та психологічного захисту й необхідність вирішення проблем відповідної кадрової політики в царині освіти.

По-четверте, відбувається руйнація мотивації навчання в студентському середовищі. Процес зменшення рівня мотивації навчання відбувається не лише за час навчання у ВНЗ, але й на попередніх етапах становлення особистості, що можна пояснити та обґрунтувати її руйнацію як результат відсутності науково обґрунтованої евристичної моделі соціальної, професійної та кваліфікаційної ідентичності учнів ЗНЗ та студентів ВНЗ [2, с. 360]. Водночас неадекватне уявлення студентів про майбутнє працевлаштування, недостатній рівень зв'язку навчального процесу з соціальною практикою, відсутність прогнозу потреб у фахівцях для соціальної практики породжують настрої байдужості, невпевненості у завтрашньому дні та актуалізують патерналістські надії й пасивність молоді у вирішенні власних проблем.

Варто зазначити, що падіння мотивації навчання, як вже зазначалося, відбувається під дією суперечливих та амбівалентних впливів сучасності. З одного боку, це невпевненість, пасивність, байдужість студентів можна тлумачити як прояв психологічного опору, з іншого – агресивність суджень, пропуски занять з елементами відхиленої асоціальної поведінки. Ці дві взаємозалежні тенденції породжують ескалацію (нагромадження) амбівалентної соціальної напруженості, яка може мати два вектори: один – спрямований на внутрішній світ особистості, що викликає руйнацію мотиваційних механізмів, – інший назовні, продукуючи агресію вчинків та відхиленої поведінки загалом. Для отримання об'єктивної інформації щодо динаміки якості освіти варто здійснювати систематичну діагностику ефективності всіх компонентів освітнього процесу. Тому здійснення соціально-педагогічного моніторингу – важлива передумова отримання інформації, яка відображає як «зовнішні» (політичні, економічні та соціальні) характеристики, так і «внутрішні» (організаційно-методичні та психологічні) в динаміці та розвитку. Моніторинг, як метод постійного спостереження і діагностики конкретного соціального процесу й визначення його динаміки за допомогою аналізу емпіричної інформації (масиву анкет, бланків інтерв'ю, протоколів спостережень, статистичних даних тощо), дозволяє порівняти базові і нормативні показники й передбачити небажані відхилення в процесах пізнання, спілкування та дозвілля викладачів і студентської молоді й використати отримані результати в різних галузях соціальної практики.

Як свідчать результати моніторингу, проведеного в Рівненському державному гуманітарному університеті, серед студентської молоді домінує низька адаптивність до ринкових зрушень і неготовність її діяти більш самостійно щодо облаштування власної долі на перетині сформованих та задекларованих упродовж попереднього історичного періоду стереотипів соціальних орієнтацій та очікувань щодо «стабільності» й належної «турботи» держави про молодіжне покоління. Внаслідок відбувається ескалація патерналістських очікувань молоді у нових ринкових умовах на основі домінування стереотипізації як необхідного способу людського мислення й здобуття молоддю нового соціального досвіду, але, водночас, уповільнюється процес прийняття адекватних, прагматичних рішень. Також зростають розбіжності економічного та соціального статусів у молодіжному середовищі (молодь «покладає надії на підтримку держави» та «на ефективність ринкових трансформацій»), внаслідок ініціюються різні за наслідками процеси: відпливають компетентні та кваліфіковані працівники із державного сектору економіки в ринковий, з одного боку, руйнується система мотивації особистості у професійній зорітованості на підґрунті відсутності ресурсів професійної ідентифікації, з іншого. На превеликий жаль, зменшується рівень професійної компетентності та кваліфікованості, водночас динамізується індивідуальне пристосування особистості до ринкових перетворень і, як наслідок, послаблюється соціальний престиж освіти як чинника суспільної диференціації. Зважаючи на складність й багатовекторність діяльності вищого навчального закладу в реальному соціальному часі і просторі та існуючі власні суперечливі намагання входження у Болонський процес, діагностика проблем ВНЗ здобуває надзвичайно актуального значення з перспективою їх вирішення кваліфіковано й професійно. Варто зазначити, що діагностика процесів формування та реалізації ресурсів студентської молоді повинна здійснюватися на підґрунті глибокого вивчення процесів становлення її самосвідомості, самовизначення, самореалізації та самоствердження як взаємозалежних і взаємообумовлених елементів «індивідуальної творчої лабораторії» особистості [3, с. 72]. Це, звичайно, вимагає налагодження тісної співпраці колективів

освітніх закладів з учнівськими, студентськими, творчими організаціями та установами молодіжного спрямування. Тому визначення конкретних закономірностей і механізмів взаємозв'язку між особистістю та суспільством уможливило вплив на функціонування соціальної групи й поглиблює соціально-психологічну регуляцію в умовах навчального колективу [4, с. 17]. Зокрема результати моніторингу, який проведений у травні та жовтні 2013 року Інститутом соціальних досліджень та Центром моніторингу якості освіти РДГУ, свідчать про домінуючі настрої, які сьогодні набувають поширення в молодіжному середовищі (*емпіричні дані отримані методом опитування студентів 11 факультетів університету відповідно до репрезентативної вибірки та наданими експертними оцінками викладачів кафедр університету*):

Таблиця № 1
Домінуючі настрої молодіжного середовища

	травень жовтень
1. Байдужості	- 48,7%; – 49,6%
2. Розчарування	- 21,5%; – 16,5%
3. Надії на поліпшення ситуації	- 18,3%; – 23,5%
4. Впевненості	- 11,4%; – 5,2%.

Якщо згрупувати відповіді респондентів у травні (п. 1. +п. 2), сума відповідей **«песимістів»** буде становити 70,2%, відповідно **«оптимістів»** – 29,7% (п. 3+п. 4.). (В попередньому дослідженні (листопад – грудень 2012 р.) на думку експертів – викладачів РДГУ подібна тенденція репрезентується так: **«песимістів»** – 72,6% – **«оптимістів»** – 27,4%). У жовтні «песимістів» дещо зменшилося (66,1%), «оптимістів» стало 28,7% серед опитаних. Отже тенденція інертності, апатії, байдужості та розчарування серед студентів і за оцінками експертів – викладачів, зберігається й потребує переорієнтації з «негативу» на «позитив». У дослідженні була здійснена спроба реалізації системи моніторингу наявності соціально-психологічного напруження серед студентського середовища. Так, експерти визначили гіпотетичну «ідентифікаційну матрицю» молодіжних поколінь:

Таблиця № 2

1. Комп'ютерне покоління	- 65,4%.
2. Агресивне	- 33,8%.
3. Скептичне	- 27,2%.
4. Цинічне	- 24,3%.
5. Телевізійне	- 24,2%.
6. Прагматичне	- 23,5%.
7. Розчароване	- 19,1%.
8. Покоління надій	- 18,4%
9. Прогресивне	- 13,2%.
10. Ошукане	- 11,0%.
11. Налякане	- 9,5%.
12. Втрачене	- 9,4%.
13. Покоління примирення	- 4,4%.

Водночас експерти вважають, що у майбутньому будуть поширюватися такі гіпотетичні «покоління»:

Таблиця № 3

1. Комп'ютерне	- 4,35 бал.
2. Телевізійне	- 3,43 бал.
3. Агресивне	- 3,36 бал.
4. Скептичне	- 3,15 бал.
5. Прагматичне	- 3,1 бал.
6. Розчароване	- 3,06 бал.

7. Налякане	- 3,0 бал.
8. Цинічне	- 2,97 бал.
9. Ошукане	- 2,91 бал.
10. Прогресивне	- 2,68 бал.
11. Покоління надій	- 2,58 бал.
12. Втрачене	- 2,43 бал.
13. Покоління примирення	- 2,09 бала.

Результати експертного опитування мають неоднозначний і дискусійний характер, водночас відстежується тенденція збереження потенціалу агресії, з одного боку, та певного скептичного ставлення до суспільних новацій, «комп'ютерного» та «телевізійно-прагматичного» і певною мірою «прагматичного» покоління. На нашу думку, врахування подібних прогнозів – справа нагальна й перспективна. Адже нинішня поінформованість та «включеність» студентів у соціальні мережі надзвичайно висока, що вимагає більш варіативної й креативної побудови навчально-виховного процесу. Звичайно, педагогічний процес як соціально-освітній феномен потребує не лише глибокого та всебічного вивчення, але й вирішення проблем залучення інтелектуальних ресурсів для творчого розвитку суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії. В організації та проведенні соціологічних, психолого-педагогічних досліджень студенти налагоджують зв'язки з державними інституціями, які дозволяють реалізувати певною мірою профорієнтаційні завдання ВНЗ та розширити його імідж як науково-методичного та дослідницького центру в регіоні. Водночас результати моніторингу важливі *студентам* (для самоперевірки), *викладачам* (для корекції методів навчання), *керівникам* освітнього закладу (для ефективного управління якістю освіти), *батькам* (задоволеність якістю надання освітніх послуг), *роботодавцям* та *державі*. Отже моніторинг набуває поширення в екології, економіці, політології, соціології, педагогіці та інших наукових галузях. Він зумовлює відстеження динаміки прояву соціальних орієнтацій та установок різних соціально-демографічних груп населення, уможливує здійснення діагностики проявів політичної активності електорату, дозволяє здійснити вимірювання ступені соціально-психологічної напруженості в різних регіонах країни. Тим часом реформування освіти в країні залежить від активної модернізації і вдосконалення державних стандартів освіти та оптимізації системи моніторингу обсягу знань, умінь і навичок студентів й запровадження новітніх морально-етичних засад процесу освіти [5, 159]. Зазначимо, що важливий напрям здійснення освітніх реформ полягає в глибокому і тісному поєднанні фахової підготовки з урахуванням регіональних потреб і можливостей поглиблення та реалізації ресурсного потенціалу суб'єктів навчально-виховного процесу. Водночас моніторинг як метод постійного вивчення навчально-виховного процесу та аналізу емпіричної інформації з метою порівняння базових і нормативних показників й попередження небажаних відхилень у процесах пізнання, спілкування та дозвілля студентської молоді варто запроваджувати в діяльність освітніх закладів. [6] Так, опитані експерти (викладачі РДГУ) вважають, що для поліпшення якості освіти необхідні:

Таблиця № 4

Уміння зацікавити студентів навчальним матеріалом	- 47,1%.
Компетентність та професіоналізм у педагогічній діяльності	- 43,8%.
Доброзичливе ставлення до студентів	- 40,6%.
Уміння зрозуміло викласти навчальний матеріал, допомогти розібратися в складних питаннях	- 39,3%.
Досвід роботи у вищій школі	- 39,3%.
Комунікативність, уміння вести діалог зі студентами	- 38,7%.
Фахова кваліфікація (наукова ступінь, вчене звання)	- 36,7%.
Постійне удосконалення в професії	- 34,2%.
Вимогливість до студентів	- 29,0%.
Формування у студентів практичні навички та уміння	- 28,4%.
Використання результатів сучасних наукових досліджень, новітньої літератури в галузі навчального предмету	- 21,9%.
Почуття гумору	- 21,3%.
Уміння спонукати студентів критично сприймати матеріал, вести самостійний пошук	- 18,7%.
Використання інноваційних методів презентації навчального матеріалу	- 17,4%.
Культура мови, інтелігентність	- 13,5%.

Уміння підтримувати дисципліну в аудиторії	- 12,9%.
Використання в процесі викладання результатів власних наукових досліджень	- 6,4%.

Викладачі університету вважають, що для поліпшення власної педагогічної майстерності варто використовувати:

Таблиця № 5

1. Тренінги, семінари	- 46,4%.
2. Підвищення кваліфікації	- 43,0%.
3. Спеціалізовану педагогічну літературу	- 39,3%.
4. Відвідування занять своїх колег	- 33,5%.
5. Методологічні семінари	- 27,7%.
6. Зарубіжні наукові джерела	- 26,0%.
7. Власні інноваційні педагогічні методики	- 25,8%.
8 Пропозиції студентів (матеріали соціологічних опитувань)	- 19,3%.
9. Матеріали, розміщені в Інтернеті	- 17,4%.

Універсальність методики моніторингу полягає в можливостях його впровадження в діяльність загальноосвітньої школи, ВНЗ та інших соціальних інститутів освіти й виховання й здійснення оперативної діагностики процесів розвитку здібностей студентської молоді, здобуття умінь займатися самоосвітою та самовдосконаленням й розбудовувати інноваційні морально-етичні моделі соціальної взаємодії в контексті освітнього простору задля підвищення якості освіти.

Література:

1. Вербець В. В. Соціально-педагогічний моніторинг якості освіти: проблеми та перспективи // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 19. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – С. 38–43.
2. Сокурянська Л. Громадянська ідентичність сучасного українського студентства: чинники конструювання // Молодіжна політика: проблеми та перспективи. Вип. 3 / Наук. ред. С. А. Щудло. – Дрогобич : ДДПУ, 2011. – С. 360–364.
3. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2000. – 357 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Перспективні напрями розвитку соціальної психології в контексті реальних потреб суспільства // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 16–27.
5. Щудло С. А. Вища освіта у пошуку якості: QUO VADIS / С. А. Щудло. – Харків-Дрогобич : Коло, 2012. – 340 с.
6. Вербець В. В. Моніторинг навчально-виховного процесу: Навчально-методичний посібник. – Рівне : РДГУ: Інститут соціальних досліджень, 2008. – 59 с. ; Вербець В. В. Методологія та методика соціологічного дослідження: Навчально-методичний посібник. – Друге вид. доп. і перероб. – Рівне : РДГУ: Інститут соціальних досліджень, 2008. – 231 с.